

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kalkınması için Önemi Olan Maden Yatakları

İ. H. KIRŞAN

MTA Genci Müdürlüğü, Fizibilite Etütleri Dairesi, Ankara

ÖZET: Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri bazı maden yatakları açısından önemli rezen lere sahiptir. Yerbilimleri camiasında ve madencilik sektöründe önemli araştırmalara imza atan ve 2003 yılında vcfal eden değerli yerbilimci Dr İsmail SEYHAN, bundan 20 yıl önce Doğu ve Günc>doğu Anadolu maden potansiyeli hakkında yazılar yazıp raporlar hazırlayarak bu potansiyelin değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir Bu bildiri Dr. İsmail SEYHAN'ın Bölgedeki maden potansiyeli hakkındaki'görüş ve düşüncelerine bağlı kalınarak hazırlanmıştır

ABSTR A. CT: Eastern and South Eastern Parts of Anatolia have huge reserves in terms of some minerals. Especially, precious geologist Dr Ismail SEYHAN made extremely important researches about geology and mining and died in 2003 He evaluated the mineral potential of East and South East Anatolia and prepared many reports which states this fact, 20 years ago And he stated that this potential must have been evaluated. This declaration has been prepared depending on the foresight of Dr. Ismail SEYHAN about the mineral potential offne region

Dr. İsmail SEYHAN'ın Aziz Hatırasına

GİRİŞ :

"Güneydoğu'nnn kaderi nasıl toprak ve su kaynaklarını esas alan GAP projesine bağlanmış ise, Doğu Anadolu'nun kalkınması için de maden kaynaklarının değerlendirilmesini esas alan bir Doğu Anadolu Projesi (DAP) hazırlanmalıdır" sözlerini 1986 yılında Güneş Gazetesinde bir makale şeklinde "Doğu Anadolu Projesi (DAP)" başlığı ile kamuoyuna duyuran Dr. İsmail SEYHAN vefat ettiği 2003 yılına kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu maden kaynakları ile ilgili görüşlerini çeşitli yazı ve makalelerle madencilik sektörüyle paylaşmaya devam etmiştir

En son 2000 yılında bildirisinin başlığını taşıyan çalışmasını, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki maden potansiyeline dayalı bölgesel bir kalkınma projesine dönüştüren Dr. İsmail SEYHAN'ın bu emeklerinin boşuna gitmemesi ve yaptığı çalışmaların böyle bir platformda şükranla yad edilmesi için Bölge hattındaki fikirlerinin tartışılarak kayda geçirilmesi düşüncesiyle bu bildiri hazırlanmıştır

Aksiyoner bir fikir adamı olan merhum Dr. İsmail SEYHAN yerbilimleri camiasına ve madencilik sektörüne önemli hizmetler vermiş, ülkeyi karış karış dolaşarak jeolojik yapıyı incelemiş ve önemli maden yataklarının bulunmasına öncülük etmiştir Gerçekten de pek çok maden yatağının ve özellikle endüstriyel hammaddenin bulunmasına ön ayak olmuştur Vefat ettiği son ana kadar da mesleğine olan aşkı devam etmiş ve ülke yararına özellikle madencilik alanında fayda verecek görüşlerini açıklamaya devam etmiştir

Bu makale hazırlanırken Dr. İsmail SEYHAN'ın görüş ve düşüncelerine bağlı kalınmış ve tamamen kendi kaynak ve referanslarına bağlı kalınarak bu düşünceleri bildiriye aktarılmıştır

Bu görüş ve düşüncelerle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkınmasını bölgenin maden yataklarına dayandırarak bir model geliştiren Dr İsmail SEYHAN'ın görüş ve düşünceleri bir sistematik halinde aşağıya aktarılmıştır:

"Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkınması için yapılanların bugüne kadar tatmin edici bir sonuç vermeyişinin en önemli nedeni maden sanayinin ihmal edilmiş olmasıdır. Kanaatimize göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kalkınması bu bölgelerin maden yataklarının değerlendirilmesinden geçmektedir. Petrolün çölleri yeşerttiği, maden işletmeleri sayesinde Alaska, Kanada ve Sibiry'a'nın en ücra köşelerine bile uygarlık götürüldüğü bilinen bir gerçektir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kaderi nasıl toprak ve su kaynaklarını esas alan GAP projesine bağlanmış ise Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınması için de maden kaynaklarının değerlendirilmesini esas alan bir "Doğu Anadolu Projesi (DAP)" nin hazırlanarak Doğu ve Güneydoğu'da bulunan madenlerin birlikte değerlendirilme imkanları araştırılmalıdır.

Yem Maden Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile (3213 Sayılı Maden Kanunu-1985) sadece Sivas'ta 2239 maden sahasının aramalara açılmış olması Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun maden potansiyeli hakkında bir fikir verebilir. Bu potansiyel dikkate alınarak "Bölgesel Kalkınma Projesi" aşağıda belirtilen bölümlerden oluşturulabilir:

/- REFRAKTER MALZEMELER SANA Yİİ

Aşkale, Çayırılı, Kağızman, Refahiye ve Beypınar'ında yüksek kaliteli manyezit yatakları bulunmaktadır. Ayrıca Bitlis'te dünyanın en önemli dişten yatakları ile Pötürge'de büyük pirofillit yatakları yer almaktadır. Bölgede bu hammaddelere dayalı olarak güçlü bir refrakter sanayi kurulabilir.

2- ASBESTTEN MAMUL GEREÇLER SANA Yİİ

Sivas, Malatya, Erzincan, Ağrı, Kars ve Bitlis'te ülkemizin en önemli asbest yatakları ortaya çıkarılmıştır. Bunların işletilmesi ve lif ayırma tesislerinin kurulması ile hem gittikçe artan asbest ithalatımız azaltılabilir, hem de yeni asbest levha ve basınca dayanıklı asbestli boru fabrikaları kurulabilir.

3- HAFİF YAPI MALZEMELERİ SANA Yİİ

Bitlis, Van, Erzurum ve Kars yörelerinde dünyanın en büyük perlit ve pomza yatakları bulunmaktadır. Bu hafif malzemeler kullanılarak yapılan inşaatlarda hem işçilikten hem de inşaat demirinden büyük ölçüde tasarruf sağlanmaktadır. Perlit ve pomza ise

izalasyonu ve depreme dayanıklılık gibi özellikleri ile Doğu Anadolu için önem arzeden hammaddelerdir. Yine Malatya ve Elazığ'da vermikülit, Diyarbakır, Van, Elazığ'da mermer, Van, Ardahan ve Bayburt'ta yapı taşları ve Erzincan, Batman, Siirt'te alçı taşı yatakları mevcuttur. Ayrıca iki bölgemizde de çimento, kireç ve tuğla kiremit hammaddeleri yaygındır.

4- DEMİR-ÇELİK SANA Yİİ

Sivas, Malatya, Adıyaman, Erzincan ve Bingöl ülkemiz demir cevheri rezervlerinin en az dörtte üçüne sahiptir. Bunları değerlendirecek maden işletme, cevher hazırlama, konsantrasyon, peletleme, sinterleme ve kalsinasyon tesisleri ile zamanla bir iki demir-çelik fabrikası kurulabilir. Taşkömürü darboğazı ve diğer güçlükler korkulduğu kadar önemli değildir.

5-DEMİR DIŞI METALLER SANA Yİİ

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun muhtelif yerlerinde çok sayıda bakır, kurşun, çinko, krom ve manganez yatakları mevcuttur. Gümüşhane'de kurşun-çinko-bakır, Keban'da kurşun-çinko, Siirt Madenköy'de bakırlı pirit, Pötürge ve Çelikhan'da bakır, Malatya, Erzincan Kopdağı, Hakkari ve Elazığ Guleman'da önemli krom yatakları bulunmaktadır. Bu yatakların geliştirilmesi ve değerlendirilmesi ile önemli metalürji tesislerinin kurulması mümkündür.

6-SUNİ GÜBRE SANAYİİ

Mardin Mazıdağı'nda önemli bir rezerve sahip fosfat yatağının yanında Bingöl, Bitlis ve Adıyaman'da demir cevherine bağlı olarak fosfat yatakları mevcuttur. Bu yataklardan elde edilecek fosfata ve bakır izabesinin yan ürünü olan sülfürik asite dayalı olarak güçlü bir fosforlu gübre sanayi kurulabilir ve bu üretilen kimyasal gübre GAP bölgesinde kullanılabilir. Uzun vadede komşu ülkelerden getirilecek doğal gaza dayalı olarak da amonyak ve azotlu gübre üretimine geçilebilir.

7-DİĞER ENDÜSTRİ MİNERALLERİNE DAYALI SANAYİLER

Gümüşhane Şiran, Diyarbakır Lice ve Batman Sason'da bant, Bitlis'de soda, Ağrı Diyadin'de kükürt, Gümüşhane Torul ve Malatya Hekimhan'da kaolin, Malatya Çelikhan'da fluort, Kars'da arsenik, Batman Kozluk'da potas tuzu ve Batman Sason-

Kozluk ile İğdır'da kaya tuzu kaynakları mevcuttur. Bu endüstriyel hammaddelere dayalı çeşitli sanayi tesislerinin kurulmasına imkan sağlanabilir.

8-ENERJİ HAMMADDELERİ SANAYİ

Batman'da petrol, Sivas Kangal, Adıyaman Gölbaşı, Erzurum Oltu, Bingöl Karlıova ve Erzincan'da linyit, Şırnak ve Sılopi'de asfaltit yatakları bölgede önem arzeden önemli enerji hammaddeleridir. Ayrıca Van Erciş, Bitlis Tatvan, Diyarbakır Çermik, Batman, Bingöl ve Şırnak'ta önemli jeotermal enerji kaynakları mevcuttur.

Bu bölgesel kalkınma projesinin başarıya ulaşması için GAP'm DAP'la entegre hale getirerek bir bölgesel kalkınma projesinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Yapılan hesaplara göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun maden yataklarını 2,5 milyar dolarlık bir yatırımla devreye almak mümkündür. Yatırımların 900 milyon doları maden ocaklarına, 1,6 milyar dolar ise madenleri işleyecek sanayi tesislerine gidecektir. Bu yatırımlar gerçekleştirildiğinde yılda 470 milyon dolarlık maden ve 900 milyon dolarlık sınıai mal üretmek mümkün olacaktır. Böylece bölgede 20 000 kişiye doğrudan, 200 000 kişiye ise dolaylı olarak istihdam imkanı sağlanacaktır.

Sonuç olarak DAP ve GAP Bölgelerinde mevcut rezervler göz önüne alındığında büyük bir maden potansiyelinin olduğu, ancak bu potansiyele karşılık üretim yeterli seviyelerde olmadığı görülmektedir. Madencilik ve taşocakçılığın dayalı sanayinin geliştirilmesi, bölgenin kalkınmasının temininde, diğer sanayi tesislerinin geliştirilmesi ile birlikte olması akılcı bir yaklaşımdır.

Dr. İsmail SEYHAN'ın fikir ve düşünceleri yukarıda kapsamlı ve özet bir şekilde sunulduktan sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu maden kaynaklarının değerlendirilmesi hakkındaki yazar görüşleri kısaca aşağıda sunulmuştur.

KAYNAKLAR

- Seyhan, İ. 1985, GAP Projesinde Gübre Çıkarmazı, Milliyet Gazetesi (Ocak)
Seyhan, İ. 1986, Doğu Anadolu Projesi (DAP), Güneş Gazetesi (Temmuz)
Seyhan, İ. 1987, Doğu Anadolu'nun Makus Talihini Yenmek İçin DAP, Tercüman Gazetesi (Mayıs)

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde toplam 23 vilayet yer almaktadır. Bunların hemen tamamı kalkınmada öncelikli yöreler listesinde yer almaktadır. Doğu ve Güneydoğu'nun kalkınmasında diğer sektörlerin yanı sıra madencilik sektörü de önem arz etmektedir.

Bölgenin sosyo ekonomik coğrafi özellikleri ve doğal kaynakları göz önüne alındığında madencilik sektörünün tanımı, turizm ve hizmetler sektörü kadar önemli ve öncelikli olduğu görülecektir. Doğu ve Güneydoğu'da güçlü bir maden sanayisinin kurulması tarım sektörüne destek sağlayacaktır. Bu bağlamda yıllardır atıl halde beklemekte olan Mazıdağı fosfatlarına dayalı bir gübre kompleksinin bölgede kurulması rasyonel bir davranış olacaktır.

Bölgesel kalkınmanın sağlanması için yapılanların bugüne kadar tatmin edici bir sonuç vermemesinin en önemli nedenlerinden biri Sayın Dr. İsmail SEYHAN'ın da ifade ettiği gibi maden sanayisinin ihmal edilmesidir. Sadece Siirt Madenköy bakır-pirint, Bitlis-Bingöl apatitli manyetit ve dişten, Sılopi-Şırnak asfaltit ve Mardin Mazıdağı fosfat yataklarının işletilmesi bile Güneydoğu Anadolu Bölgesinin çehresini değiştirecektir.

Yakın bir zamanda özel bir şirket tarafından devralınan Siirt Madenköy bakır-pirint yatağının işletilmeye çalışılması memnuniyet verici bir gelişmedir. Çünkü yapılacak olan 50 milyon dolarlık bir yatırımla 1000 kişiye direkt istihdam imkanı sağlanabilecektir. Dolaylı olarak 20-30 bin kişi bu yatırımdan faydalanmış olacaktır.

Sonuç olarak şunu ifade etmek isterim ki bölgede güçlü bir sanayinin kurulması, ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da mevcut maden rezervlerinin işletilmesiyle mümkündür. Bunun yanında çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir kalkınma felsefesine dayalı bir kalkınma projesi olan GAP'm başarıya ulaşması da bölgede kurulacak güçlü bir maden sanayisine bağlıdır. Bu bağlamda merhum Dr. İsmail SEYHAN'ın konu hakkındaki görüşleri önlenilen yatırımcılara ışık tutmaktadır.

- Seyhan, İ. 1992, Megaprojeler Üretmek, Tercüman Gazetesi (Ağustos)
Seyhan, İ. 2000, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kalkınması İçin Önemli Olan Maden Yatakları, Ankara, MTA Raporu (Yayımlanmamış)

